

Normalizačný sexizmus?

_Eva Filová

V sedemdesiatych rokoch sa zavŕšil proces industrializácie Slovenska, obyvateľstvo migrovalo za prácou z vidieka do veľkých miest a so zvyšovaním populácie rástla potreba rozsiahlej bytovej výstavby. V priebehu 60. rokov v centre Bratislavy vyrástol moderný komplex s obchodným domom Prior a hotelom Kyjev, koncom dekády bola zbúraná časť Vydrice – povestného sexuálneho raja, za obeť padli aj ďalšie ideologicky nevyhovujúce pamiatky alebo sa „zmodernizovali“ čudnými futuristickými prístavbami. Na perifériách miest začali rásť husté betónové sídliská, veľkolepé stavby, pripomínajúce výstavbu 50. rokov; priehrady, diaľnice a hute slúžili vo filmoch ako „realistická“ industriálna kulisa milostného vzťahu a tiež ako hmatateľný dôkaz úspešne vybudovaného socializmu. Falzifikácia reality však zväčša zahladzovala stopy po násilne zničených hodnotách – či išlo o „rozjazvenie“ bratislavského podhradia stavbou mostu SNP (1971/72), prestavbu a dodnes horúco diskutovanú prístavbu Slovenskej národnej galérie – Vodných kasární (1967/77), alebo výstavbu vodnej priehrady Liptovská Mara a vysídlenie viac ako 4 tisíc obyvateľov (1969–75).

Spoločnosť vyhlásila boj proti asociálom a dlhovlasým rebelantom, deti a mládež sa hromadne organizovali pod krídlami pionierskych a zväzáckych organizácií. Muži si napriek zdanlivej emancipácii žien „v medziach zákona“ (zvyšujúca sa vzdelanostná a kvalifikačná úroveň, modernizácia domácností, predškolské zariadenia...) udržiavali neohrozený status: zastávali vedúce pozície v rodine aj práci, oproti ženám boli oveľa viac politicky angažovaní a lepšie finančne ohodnotení. „Pre mužov je práca zrejme trvalým, dosť podstatným pilierom ich identity. [...] Muž skôr tvrdošijne bráni svoju angažovanosť v práci. [...] pre muža je horšie, ak žena sklame jeho očakávania a nevytvorí mu bezpečné zázemie pre jeho angažovanosť v práci, ako keď ho frustruje v emocionálno-sexuálnej sfére. U žien je to skôr naopak.“¹ Súčasťou mužskej sféry boli voľnočasové aktivity: obľúbené (aj nevyhnutné z dôvodu neexistencie či nefunkčnosti služieb) domáce remeselnícke práce na princípe do it yourself, záhradkárčenie, spoločné chatárenie, šport a zábava.²

Mužské filmové a televízne postavy znovu vhupli do montérok, traktory z úrodných polí 50. rokov vymenili za tatrovky na prašných cestách, lopaty za zväračky, oprášili azbuku, vojenské uniformy a vyleštili zbrane. Prefabrikované témy v industriálnych prostrediach si vyžadovali mužné prototypy hercov (Vlado Müller, Karol Machata, Vladimír Durdík, Radoslav Brzobohatý). Profesionalizované filmové herectvo prinieslo nový typ sexsymbolu – kult Milana Kňažka, ktorý sa v roku 1980 stal najpopulárnejším slovenským hercom. Jeho „súmerná, fotogenická tvár s hlboko zasadenými tmavými očami a rovnomerne ‚vytesanými‘ polkruhmi okolo úst – zdôrazňujúcimi fyzickú mužnosť i duchovnú vážnosť muža“³ ho predurčovali pre zložité charaktery s ironickým nadhľadom, rozorvané romantické typy s antihrdinským postojom. Uraštený polonahý horár v *Neveste hól'* (1971), kapitán Kukorelli v plavkách a tesnom leteckom koženom overale v *Živote na úteku* (1975) dostával stovky listov od svojich -násťročných obdivovateliek.

Zvodcovské typy v atraktívnom povolání, so sklonmi k nečistým praktikám a šmeline, reprezentoval Jozef Adamovič (s tradíciou už od filmu *Most na tú stranu*, 1961), cynickým zvodcom aj napraveným lotrom bol Juraj Kukura, blondavý Bronislav Križan sa (viac než hereckým výkonom) presadil postavami ľudových a partizánskych fešákov, tradičné patriarchálne typy zastávali Július Pántik, Gustáv Valach, Ivan Rajniak a Štefan Kvietik, lyrickým predstaviteľom s nadväznosťou na typy 60. rokov sa stal neherec Juraj Nvota. Na jednej strane výrazne dominovali „tvrdi“ chlapi, obľúbení v pracovnom kolektíve, ktorí spoločne riešia súkromné problémy (*Dost' dobrí chlapi, Desat' percent nádeje*), a na druhej strane bola táto tradičná schéma narušovaná prototypmi antihrdinov a introvertov, žijúcich mimo spoločnosti (*Medená veža, Víťaz*), alebo bezcharakterných konformistov (*Hra na telo, Koncert pre pozostalých*).

Medzi typické mužské „cnosti“ patrila nebojácnosť so sklonom k riskovaniu, predvádzanie sily, pričom prízemnosť a grobianstvo boli „ospravedlňované“ kategóriami priateľstva a lásky. V jazyku sa ovela viac než počas predchádzajúcej dekády zviditeľnil zakódovaný (a v bežnej reči s obľubou používaný) **sexizmus** – teda diskriminácia na základe pohlavia, ktorou muži (nielen) verejne demonštrujú svoju nadradenosť voči ženám. Sexizmus je však iba zmäkčenou formou fyzického násillia – facky ženám lietali nielen v 70. rokoch (*Tie malé výlety, Cesta ženy, Advokátka*), ale facky či znásilnenie tvorili súčasť dramatickej výstavby už v starších filmoch (*Balada o Vojtovej Maríne, Tri gaštanové kone, Živý bič, Prípád pre obhajcu, Sedem svedkov, Láaska neláaskavá...*). Pri pozornom sledovaní (kino-oko) a počúvaní (kino-ucho) normalizačných filmov väčšinou mužských autor-ských dvojíc (scenárista/režisér) môžeme zaregistrovať opakujúci sa model verbálneho prejavu – balansujúci medzi idealizáciou a znevažovaním, vulgarizáciou, násillím a humorným odľahčovaním:

„Blondínka, fialový svetrik a pod ním to má aj ksicht. – Načo ti je ksicht?“ ... „Saška – to bol bacil medzi nami.“ ... „Kamarátova žena – to je posvätná vec! Čosi také, ako pre Inda posvätná krava.“ ... „Ženy treba držať nakrátko... Narob jej deti a máš pokoj.“ ... „Možno je lepšie, že padla, možno by som ju aj tak raz zabil.“ (Ivan Bukovčan/Martin Hollý, *Medená veža*, 1970)

„Nechodím na huby. Ráno súložím.“ ... „Ty stará škatuľa. Ja ťa po vojne nájdem!“ (Ludovít Filan/Ludovít Filan, *Naši pred bránami*, 1970)

„Strieskal náhodného milenca svojej ženy. Súd. A dnes aby chodil ako medzi vajíčkami!“ (Ján Solovič/Jozef Režucha, *Dost' dobrí chlapi*, 1971)

„Čo sa toľko kolíšeš? Zakrúti sa ti hlava. A už neotravuj. Napíš si úlohy. Alebo choď už spať.“ ... „Tie dnešné dievky, bože môj, to by ti aj samo od seba vliezlo do postele.“ (Ivan Bukovčan/Martin Hollý, *Orlie pierko*, 1971)

„Vieš držať jazyk za zubami? – Čo som baba?“ ... „Iná by mi ruky, nohy oblizovala, sama z krčmy nosila, a ty jedna bosorka krivá...“ (Milan Ferko/Štefan Uher, *Keby som mal pušku*, 1971)

„Dostanem vás, aj keby som sa mal dať vykastrovať!“ (Ludovít Filan/Ludovít Filan, *Letokruhy*, 1972)

„Nejaká si chladná.“ ... „Ako to robíš, že si stále krajšia?“ ... „To si na tom tak zle, že chodíš so ženáčom?“ ... „Ste pekná ako Panenka Mária a vláčite sa s takým starým kocúrom.“ ... „Dívam sa na vaše nohy, slečna. Sú krásne. Lutujem, že ich máte len dve.“ ... „Si na roztrhanie, dievča.“ ... „Ja nechcem, nechcem, aby sa ťa niekto dotkol, rozumieš?!“ (Ladislav Luknár/Jozef Režucha, *Tie malé výlety*, 1972)

„Rozmýšľaj hlavou, kým začneš sukňou!“ ... „Potrebujem vnuka. Syna musíš porodiť, Klenča, rozumieš, Klenča! – Chcete, aby som ho mala s vami?“ (Ján Jonáš, Štefan Sokol/Ján Lacko, *Ďaleko je do neba*, 1972)

„Je to normálne, aby som sa nesmel ani dotknúť? Je to láska?“ ... „Láska – to je niekedy humbug, nezmysel. Rozumieš, všetko je to odtiaľ-potiaľ. Kým ju nemáš, myslíš, že bez nej nemôžeš žiť, a keď ju dostaneš, túžiš úplne po niečom inom... A to je na tom to hlúpe, že kvôli jednej stratíš mladosť. A ako vieš, že práve ona je tá pravá? Okrem toho si mladý a chceš byť voľný, nie? Ach, všetky sú rovnaké, obyčajné buchty!“ (Peter Jaroš/Jozef Režucha, *Deň slnovratu*, 1973)

„Uschnem bez teba.“ ... „Vládala si, keď ma v hore privalilo, uvládzeš aj keď ma v dome nebude. Aspoň ti nebudú chodiť po rozume sprostosti. Len sa opováž! Ak sa niečo dozviem, zabijem ťa!“ (Monika Gajdošová/Martin Hollý, *Hriech Kataríny Padychovej*, 1973)

„Staraj sa o svoje hrnce a varešky. Čo robia chlapi, do toho ťa nič.“ ... „Nuže, keď sa ti žena zatára, tej nemôžeš zvonec priviazať na hrtan. Ešte tak kameň na krk a do vody s ňou.“ (Štefan Sokol/Jozef Zachar, *Očovské pastorále*, 1973)

„Páni, to je kosť. – Obal si všímaj, nie kosti.“ ... „Vyzerá ako fľandra. – Nie je pekná? Pozri sa na tie vlasy, tie ústa, tie oči a vôbec celý ksicht.“ .... „Kapitálny kus.“ (Jozef Tallo/Andrej Lettrich, *Prípad krásnej nerestnice*, 1973)

„Ešte nie si celkom zdravý. – Keď môžem s tebou líhať, tak som hádam v poriadku, nie? Chceš, aby po vojne prstom ukazovali: aha, Matúš! Tí druhí bojovali a on si sedel pri ženinej sukni?!“ (Ivan Bukovčan/Martin Ťapák, *Deň, ktorý neumrie*, 1974)

„Napi sa, je zo zvláštnych bylín. – Akých bylín? – Mama chce vnuka.“ ... „A ty čo otváraš zobák? Na otváranie a rozkazovanie sme tu my!“ (Štefan Zúber, Pavel Gejdoš/Dušan Kodaj, *Cesta ženy*, 1974)

„Odkiaľživa to tak chodí: keď je dievča mladé, treba ju vydať.“ (Peter Jaroš/Štefan Uher, *Studené podnebie*, 1974)

„Jste hrubý. – Lebo sa nepretvarujem. – Nenávidím tvoji silu.“ (Pavel Gejdoš/Miroslav Horňák, *Ohnivé križovatky*, 1974)

„Du meine Boa.“ (Alfonz Bednár/Štefan Uher, *Velká noc a velký deň*, 1974)

„Už ste sa oňuchali? Spali ste spolu? Nespali. Prečo jej nešvihneš jednu, keď nechce? Si predsa chlap, sedliak.“... „Ale ona sa poddá. Všetko sa poddá.“... „Prichystaj mu večeru. Na stôl! Chlap musí cítiť, že má domov!“... „Ako dlho čakáš? – Tretí mesiac. – Akurát proti jari!“ (Tibor Vichta/Martin Hollý, *Kto odchádza v daždi*, 1974)

„Preboha, si v tom?“ (Jozef Kot/Martin Hollý, *Horúčka*, 1975)

„Komín ti vymetie, semeno zapustí.“ (Paľo Bielik/Andrej Lettrich, *Stretnutie*, 1975)

„Vieš, čo mi povedal? Všetky fifyleny treba pohlušiť!“ ... „Páchatel' trpí na blondínky.“... „S takou postavou by som sa bál ísť na ulicu.“... „Trochu povrchná ako všetky pekné ženy.“ (Jozef Tallo/Andrej Lettrich, *Šepkajúci fantóm*, 1975)

„Suka je to, suka!“ (Milan Ferko/Štefan Uher, *Keby som mal dievča*, 1976)

„Ženstvo v nej vysychá.“ (Ján Kákoš/Karol Spišák, *Demetrovci*, 1976)

„Ženina špecialita. Dobre som si ju vychoval.“ (Jozef Tallo/Andrej Lettrich, *Advokátka*, 1977)

„Príliš mi skrášľujete záber, pani.“ (Alfonz Bednár/Štefan Uher, *Penelopa*, 1977)

„Našťastie už nežijeme v tej zženštilej demokracii.“ (Milan Šútovec/Martin Hollý, *Súkromná vojna*, 1977)

„Kamaráde, pamatuj si, že roura nastojato a ženská naležato – to vydrží všetno!“ (Jaroslav Dietl/Jozef Zachar, *Sedem krátkych rokov inžiniera Hagaru*, 1978)

Autorka je filmová kritička

¹ PROVAZNÍK, D. a kol.: *Aktuálne problémy sociológie rodiny*. Bratislava : Veda, SAV, 1989, s. 220-221.

² JANČOVIČOVÁ, J.: *Niektoré sociologické pohľady na zmeny rodiny pod vplyvom industrializácie a urbanizácie*. In: *Sociológia*, 1969, roč. 1, č. 4, s. 333.

³ KRÉNOVÁ, L. *Milan Kňažko: Hráč*. Bratislava : Divadelný ústav, Ikar, 2006, s. 54-55.